

ΚΕΝΤΡΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Ίδρυτές: ΜΕΛΠΩ & ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΜΕΡΛΙΕ

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, 4

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ν. ΡΙΖΟΣ

Η ΣΙΝΑΣΟΣ

Τόμος Α΄

Έπιμέλεια

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ — ΜΙΡΚΑ ΤΖΕΒΕΛΕΚΗ-ΚΟΝΔΑΚΗ

Εισαγωγή

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2007

Ἡ παρούσα ἔκδοση τοῦ χειρογράφου τοῦ Σεραφεῖμ Ν. Ρίζου
ἀφιερώνεται στή μνήμη τῶν

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΕΛΕΝΗΣ ΧΑΤΖΗΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗ

καί πραγματοποιεῖται μέ τή χορηγία
τῶν παιδιῶν καί τῶν οἰκογενειῶν τους:

*Ἐρατώ & Γιάννης Καρασταμάτης
Ἀργυρώ Α. Χατζηελευθεριάδη
Λούλα Ε. Κέρτσιωφ
Γρηγόριος Β. Χατζηελευθεριάδης
Νίκη & Νίκος Ζηλάκος
Βασιλική & Στέλιος Ἀνδρεουλάκης
Οἰκογένεια Ἑλένας Κοριαλοῦ*

© 2007, ΚΕΝΤΡΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΥΔΑΘΗΝΑΙΩΝ 11 - 105 58 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ: 210 3239225 - FAX: 210 3229758
e-mail: kms@otenet.gr

ISBN: 960-87610-5-0

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ἡ παρούσα ἔκδοση δέν θά ἦταν δυνατή χωρίς τήν εὐεργεσία ὀρισμένων προσώπων: Εὐγνωμοσύνη ὀφείλω στήν οἰκογένεια Βασιλείου Χατζηελευθεριάδη καί εἰδικότερα στήν κυρία Λούλα Ε. Χατζηελευθεριάδη-Κέρτσιωφ, μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, καί στόν κύριο Γρηγόριο Β. Χατζηελευθεριάδη. Ὁ ἰσχυρός συναισθηματικός τους δεσμός μέ τή Σινασό, κοινό τόπο καταγωγῆς τους μέ τόν Σεραφεῖμ Ρίζο, ἀντανακλᾶται τόσο στή γενναιοδωρή χορηγία τους, ἡ ὁποία κάλυψε ἐξ ὀλοκλήρου τή δαπάνη ἔκδοσης, ὅσο καί στή μέριμνα μέ τήν ὁποία περιέβαλαν τήν ἐργασία αὐτή στά διάφορα στάδιά της.

Υὔπηρξε μεγάλο κέρδος ἡ συνεργασία μου μέ τή Μίρκα Τζεβελέκη-Κουνδάκη. Ἡ πείρα της στήν ἐπιμέλεια κειμένων καί οἱ γνώσεις της ὡς φιλόλογου συνέβαλαν ὥστε ἡ ἔκδοση αὐτή νά γίνει καλύτερη.

Ἡ συνάδελφός μου στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν Ἰωάννα Πετροπούλου ἔγραψε τό εἰσαγωγικό κείμενο, τό ὁποῖο ἐμπλουτίζει οὐσιαστικά τό βιβλίο. Αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση γιά τή συμβολή της αὐτή. Ἐπίσης ὁ συνάδελφος στό Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν Παναγιώτης Μιχαηλάρης προσφέρθηκε νά διαβάσει τό κείμενο πρίν ἀπό τήν τελική του μορφή. Οἱ ὑποδείξεις καί ἐπισημάνσεις του ὑπῆρξαν ἐπικοδομητικές. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τίς συνεργάτριές μου στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν Εὐη Καπώλη καί Μαρία Παπαγιαννοπούλου. Ἡ συνδρομή τους σέ διάφορες ἀπαιτήσεις τῆς ὅλης προεργασίας καί προπαρασκευῆς ὑπῆρξε εὐεργετική. Ἐπισημαίνω ὅτι πρίν ἀπό τήν τελική τυπογραφική διεκπεραίωση ἡ ἱκανότητα καί ἡ προθυμία τῆς Κωνσταντίνας Σιμωνετάτου ἀποδείχθηκαν ἀποφασιστικῆς σημασίας. Εὐχαριστῶ ἀκόμη τούς συναδέλφους μου στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν γιά τήν πάσης φύσεως πρόθυμη συμβολή τους.

Τέλος ἐκφράζω τήν ὀφειλή μου στό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν καί ἰδιαίτερα στό Γενικό Γραμματέα του καθηγητή Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη γιά τήν ὑποστήριξη καί τήν ἐνθάρρυνσή τους, καθώς ἡ ἐργασία αὐτή πραγματοποιήθηκε ἐνίστε ὑπό ἀντίξοες συνθῆκες.

Ἀθήνα, Νοέμβριος 2006

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ

Ἡ Συνασός τοῦ Σεραφεῖμ Ν. Ρίζου ἀνήκει στή σειρά τῶν χειρογράφων, πού ἀπό-
κεινται στό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν καί τά ὁποῖα ἄρχισαν νά συ-
γκεντρώνονται ἀπό τό 1939¹. Στήν πλειοψηφία τους γράφτηκαν κατά προτροπή τοῦ
Κέντρου μετά τό 1950 καί μέ βάση καθορισμένο ἐρωτηματολόγιο, πού συμπληρωνόταν
μέ σχετική εὐχέρεια ἀπό τοὺς πρόσφυγες πληροφορητές. Ἡ ὕπαρξη τοῦ ἐρωτηματολο-
γίου συνέβαλλε ἀφενός στήν ἀνασύνταξη καί ὀργάνωση τῆς κατακερματισμένης μνήμης
καί ἀφετέρου στήν ὑποστήριξη τῶν ἐπιστημονικῶν προτεραιοτήτων καί ἐπιλογῶν τοῦ
Ἰδρύματος, ἐμπλουτίζοντάς το μέ πραγματολογικά στοιχεῖα δικοῦ του προσανατολι-
σμοῦ. Ὑπῆρξαν βέβαια καί χειρόγραφα, τά ὁποῖα ὀφείλονται στήν ἀτομική προαίρεση
καί πρωτοβουλία τοῦ πρόσφυγα.

Ἡ σύνταξη τῆς Συνασοῦ ἄρχισε τό 1952. Εἶναι τά χρόνια, πού ὁ Σεραφεῖμ Ρίζος
ἐργάζεται στήν Ἰστιάια Εὐβοίας ὡς τυπογράφος καί ταυτόχρονα διδάσκει ὡς τεχνικός
δάσκαλος στήν Ταπητουργική Σχολή τῆς Νέας Συνασοῦ. Ἐχει τότε καί τήν ιδιότητα
τοῦ συνεργάτη τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ πλέον ση-
μαντικός συνεργάτης γιά τή Συνασό² «λόγω τῆς ποικίλης δράσεώς του ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ
καί τῶν γνώσεών του, τόσο τῆς τουρκικῆς γλώσσης ὅσον καί προσώπων, πραγμάτων
καί γεγονότων»³. Ὑπῆρξε ἐπίσης δωρητής δεκάδων σинасίτικων ἐγγράφων (τίτλοι
ιδιοκτησίας, ἐπιστολές, λογαριασμοί, συμφωνητικά γάμων, στρατιωτικές ἄδειες,
διαθηκὲς, δωρητήρια κ. ἄ.), τά ὁποῖα ἐνσωματώθηκαν στό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Μι-
κρασιατικῶν Σπουδῶν. Ὁ ἴδιος μάλιστα φρόντισε νά μεταφράσει ὅσα ἀπό τά ἐγγραφα
ἦταν στά ὀθωμανικά⁴. Ἐγγραφε μέ ὕφος γλαφυρό, μέ ὑποδειγματική σαφήνεια ἀλλά
καί ἐντυπωσιακό γραφικό χαρακτήρα «διαπνεόμενος ἀπό φλογερὰν ἀγάπην πρὸς τὴν
ιδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα Συνασὸν ὡς καί ἀπὸ ἐνθερμον ζῆλον πρὸς διάσωσιν τῶν ἱστο-
ρικῶν αὐτῆς παραδόσεων»⁵.

Ὁ Σεραφεῖμ Ρίζος ἀνακαλεῖ στή μνήμη μας ἕναν ἄλλο σπουδαῖο λόγιο τῆς Καππα-
δοκίας, τὸν Ἀναστάσιο Μ. Λεβίδη (1834-1918). Ὁ πεφωτισμένος αὐτὸς δάσκαλος,
κατηρτισμένος μέ παιδεῖα μικρασιατική, ἀφοσιώθηκε ἐπίσης στή μελέτη καί συγγραφι-
κὴ περιγραφή τῆς περιοχῆς του⁶. Ὁ Λεβίδης ὅμως, πού σπούδασε στή Μεγάλη τοῦ Γέ-
νους Σχολή, ζοῦσε στὸν τόπο του ἐνόσω ἔγγραφε γι' αὐτόν. Ἐνῶ ὁ Ρίζος ἀναπολοῦσε

τόν τόπο του, ενώ έγραφε ή για τό λόγο αυτόν άκριβώς έγραφε. Πρόσφυγας, εκείνος, έξόριστος από τόν τόπο του και ή Σινασός, τόπος πλέον, χωρίς τούς ανθρώπους της. Μέσα από τό πρίσμα αυτό άλλωστε αναδείχθηκε ως συνεργάτης συνεπής της Μέλπω Μερλιέ: «Σκοπός του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών στάθηκε εϋθύς έξαρχής ή αναβίωση της τελευταίας έλληνικής Μικρασίας, τέτοια πού υπήρξε στην αντίπερα του Αιγαίου χερσόνησο, στά ίδια τά χωριά, τίς κωμοπόλεις και τίς πόλεις, όπου ζούσαν οι έλληνικοί πληθυσμοί»⁷.

Η προσπάθειά του για τή συγγραφική αναβίωση της Σινασού διήρκησε δεκαπέντε χρόνια. Έως τό Σεπτέμβριο του 1966 παρέδωσε σαράντα τέσσερα χειρόγραφα, πού συγχροτούν ένα corpus 1.200 περίπου σελίδων⁸. Τή χρονιά εκείνη είχε προαναγγείλει και τό χειρόγραφο «Οί Άγιοί μας και ή Λαϊκή Γιατρική», τό οποίο δυστυχώς δέν πρόλαβε νά ολοκληρώσει. Έγραφε και παρέδιδε περίπου τρία θέματα τό χρόνο μέ σπουδή και ζήλο νά διασώσει τή μνήμη, τή μαρτυρία και τίς πληροφορίες. Χρόνος για τήν έπεξεργασία του ύλικού δέν περίσσεφε ποτέ.

Για τήν ανασύνθεση του χειρογράφου ως μονογραφίας ή έμπειρία πού διαθέτει τό Κέντρο αποδείχθηκε πολύτιμη. Άλλωστε ή Καππαδοκία ως «άγνωστος τόπος, μέ τό δύσκολο γλωσσικό ιδίωμα και τήν τουρκική γλώσσα»⁹ υπήρξε έρευνητική προτεραιότητα. Έτσι, Η Άναχού του μαθητή του Hubert Pernot και πρωτεργάτη της Μερλιέ, Θανάση Κωστάκη¹⁰ επιλέχθηκε ως μεθοδολογικό υπόδειγμα. Οι αναλογίες είναι αξιοσημείωτες: Ο Κωστάκης συνέχισε τήν έρευνητική του ένασχόληση επί είκοσι περίπου χρόνια. Αφού κατέγραφε ένα πλούτο πληροφοριών μέ έξονυχιστικές λεπτομέρειες (1.850 σελίδες) έπεξεργάστηκε έντέλει τό χειρόγραφό του μέ βάση τέσσερις θεματικές ένότητες: τήν τοπογραφία, τήν καθημερινή ζωή, τή διοίκηση και τήν οικονομία. Τά κείμενα του Σεραφείμ Ρίζου ακολούθησαν και προσαρμόστηκαν στη διάρθρωση της έργασίας αυτής.

Τά κεφάλαια του χειρογράφου χαρακτηρίζονται από τίς πολλές επαναλήψεις και τήν άσυμμετρία. Οι αναγκαίες έπεμβάσεις έγιναν μέ οικονομία και κυρίως μέ σεβασμό στο ύφος, τό πνεύμα και τήν πρόθεση του σινασίτη λογίου. Αφαιρέθηκαν οι πολλές επαναλήψεις και έγιναν αντιμεταθέσεις προτάσεων ή και παραγράφων. Οι μικρότερες δυνατές έπεμβάσεις, πάντοτε μέ προσεκτική αντιβολή, έγιναν στη γλώσσα των κειμένων μέ τή μέριμνα νά διατηρηθούν στο άκέραιο ή ιδιομορφία και ο αϋθορμητισμός της σινασίτικης διαλέκτου όπως ο Ρίζος ήξερε νά τή χειρίζεται. Σέ περιπτώσεις πάντως ποικίλης ορθογραφικής χρήσης επιλέχθηκε ένας συγκεκριμένος τύπος. Τό ίδιο ισχύει και για τίς υπερ-

βολές στη χρήση των σημείων στίξεως. Στα σχόλια του συγγραφέα αφαιρέθηκαν επίσης οι πολλές επαναλήψεις και έγινε σύμπτυξη. Οι ένθετες εικόνες και τά σχέδια είναι δημιουργήματα του Σεραφείμ Ρίζου. Πιστοποιούν βεβαίως τά πολλαπλά του χαρίσματα αλλά κυρίως τήν επιμέλεια και τήν φροντίδα νά αναδείξει, νά δια φωτίσει και νά εμπλουτίσει τό πραγματολογικό του ύλικό.

Τό τοπωνύμιο άπαντάται ως Σινασός, ή Σινασός, ή Συνασός. Για παράδειγμα ο Ν. Σ. Ρίζος, πατέρας του Σεραφείμ, στο περίφημο σύγγραμμά του *Καππαδοκικά* (1856), υίοθετεί τόν τύπο Συνασός, αν και στο έξώφυλλο ο ίδιος αναγράφεται ως «Ν. Σ. Ρίζος ο εκ Σινασού της Καππαδοκίας»¹¹. Τόν τύπο αυτό τηρεί αργότερα και ο Ρίζος Έλευθεριάδης (1879)¹². Αντίθετα ο Ι. Σαραντίδης Άρχέλαος στη μονογραφία του (1899) χρησιμοποιεί τό Σινασός¹³ όπως άλλωστε και οι ίδιοι οι Σινασίτες στο Λεύκωμα, πού έτοίμασαν λίγο πριν από τήν *Έξοδο*¹⁴. Ός Σινασός άπαντάται και στα χαρτονομίσματα του ναού των Άγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (1896)¹⁵. Ο Σεραφείμ Ρίζος υπεραμύνεται της ορθογραφίας Συνασός και εξηγεί τούς λόγους. Εντούτοις στα χειρόγρατά του υπάρχει ή χρήση και των δύο τύπων.

Μέ ιδιαίτερο σεβασμό παραδίδουμε στη δημοσιότητα τό χειρόγραφο αυτό¹⁶. Μέ τήν έκδοση του έργου των παλαιότερων συνεργατών του Ιδρύματος - των «πατέρων», σύμφωνα μέ τή Μέλπω Μερλιέ - καταγράφονται ή μαρτυρία, ο αϋτοπροσδιορισμός και ή σκέψη των γνήσιων έκφραστών της πνευματικής παρακαταθήκης του έλληνισμού της Μικράς Άσίας και αναδεικνύονται πτυχές της μεθόδου και της φιλοσοφίας πού καθοδήγησαν τό έρευνητικό έργο του Κέντρου στις άπαρχές του.

ΟΙ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ

Σημειώσεις

1. 'Απόκρινται περίπου πεντακόσια χειρόγραφα.
2. Πρβλ. τὰ σχόλια τοῦ Χρήστου Χατζηιωσήφ, *Συνασός. Ιστορία ἑνὸς τόπου χωρὶς ἱστορία*, Ἡράκλειο, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2005, σ. 405-406.
3. Βλ. ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο χειρόγραφο βιογραφικὸ σημεῖωμα γιὰ τὸν Σεραφεῖμ Ρίζο ('Ἀρχεῖο ΚΜΣ, [Βιογραφικά συνεργατῶν]).
4. Βλ. Ματούλα Κουρουπού καὶ Εὐαγγελία Μπαλτά, *Ἑλληνορθόδοξες κοινότητες τῆς Καππαδοκίας. I. Περιφέρεια Προκοπίου. Πηγές στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους καὶ στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, Ἀθήνα, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 2001, σ. 170-177.
5. Βλ. χρφ. ὅ.π.
6. Βλ. Ἰωάννα Πετροπούλου, «Χειρόγραφα πρὶν τὸ 1922 στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 2 (1980), σ. 253 κ. ἑ. ὅπου ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν χειρόγραφων αὐτῶν ἐργασιῶν.
7. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, «Πρόλογος» στὸ Θανάσης Π. Κωστάκης, *Ἡ Ἀνακού*, Ἀθήνα, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 1963, σ. XVII.
8. Βλ. ἀναλυτικὴ περιγραφή ἀπὸ τὴν Ματούλα Κουρουπού καὶ Εὐαγγελία Μπαλτά, *Ἑλληνορθόδοξες κοινότητες τῆς Καππαδοκίας. I*, σ. 164-170.
9. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, ὅ. π., σ. XVIII.
10. Βλ. Θ. Κωστάκης, ὅ. π.
11. Βλ. *Καππαδοκικά ἢτοι Δοκίμιον ἱστορικῆς περιγραφῆς τῆς Ἀρχαίας Καππαδοκίας, καὶ ἰδίως τῶν ἐπαρχιῶν Καισαρείας καὶ Ἰκονίου, ὑπὸ Ν. Σ. Ρίζου τοῦ ἐκ Συνασοῦ τῆς Καππαδοκίας*, Κωνσταντινούπολη 1856, σ. 86 κ. ἑ.
12. Βλ. Ρίζος Ἐλευθεριάδης, *Συνασός ἢτοι μελέτη ἐπὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῆς*, Ἀθήνα 1879.
13. Βλ. Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, *Ἡ Συνασός*, Ἀθήνα 1899.
14. Βλ. *Ἡ Συνασός, τὸ διαμάντι τῆς Ἀνατολῆς. 2 Ὀκτωβρίου 1924 ἡμέρα Ἐξόδου*, Ἀθήνα 1924.
15. *Ἐκκλησία Συνασοῦ. 1896. Ἐντὸς τοῦ Ναοῦ Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης*.
16. Στὸν 6ο τόμο (1986-1987) τοῦ *Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, σ. 355-388, εἶχε δημοσιευθεῖ τὸ χειρόγραφο «Οἱ Ἀγασσες» τοῦ Σ. Ρίζου ἀπὸ τὸ corpus τῆς Συνασοῦ.

ΕΝΑΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΣΤΗΣ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ὁ Καππαδόκης Σεραφεῖμ Ν. Ρίζος, ὁ Συνασίτης συγγραφέας, μαζί μέ πολλοὺς ἄλλους ἀντιλαμβάνεται τὴν ἱστορία τῆς πατρίδας του ὄχι μόνον ὡς ἀποτέλεσμα ἀρχεακῆς ἔρευνας ἀλλὰ καὶ ὡς βίωμα: ὁ ἀφηγητὴς τοῦ παρελθόντος μεταφέρει πραγματολογικὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἔντυπα τεκμήρια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄγραφες, ἰδίως, πηγές. Ἡ ἀξία αὐτοῦ τοῦ τύπου τῆς ἐξιστορίσης ἔγκειται στὴν μοναδικότητα τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἀποθησαυρίζει. Πρόκειται γιὰ μαρτυρίες γηγενῶν, τώρα πιά, μέ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἀναντικατάστατες.

Ἡ Συνασός. Ὑπόγεια ρεύματα ἀρχαίων ἀναμνήσεων καὶ διηγήσεων, φωνές παλαιῶν κατοίκων διατρέχουν τίς σελίδες τοῦ ἔργου. Ἀόρατα ποτάμια μιᾶς χαμένης προφορικῆς λαλίας, συνυπάρχουν μέ τὴν παρατήρηση ἀπὸ αὐτοψία καθὼς τὸ αἶτημα τοῦ ἐλέγχου τῶν πληροφοριῶν διακατέχει τὸν ἀφηγητή.

Μιὰ ὑποδειγματικὴ στὸ εἶδος τῆς δίτομης ἐργασίας, μέ τὴν ὁποία ὁ Ρίζος συγκροτεῖ ἕνα γερό πλέγμα τοπικῆς αὐτογνωσίας ἔτσι ὥστε ὁ ἐπαγγελματίας ἱστορικός, σέ μέλλοντα χρόνο, νὰ καταστεῖ ἱκανὸς νὰ διαχειριστεῖ τὸ πρωτογενὲς αὐτὸ ὕλικό μέ διαφορετικὸ σκεπτικὸ. Ὑποτάσσοντας τὰ καθέκαστα σέ κανόνα ὁ ἐπιστήμονας θὰ χρησιμοποιοῦ ὄργανα ἀκριβείας γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν φαινομένων. Θὰ λέγαμε λοιπὸν ὅτι ὁ συντάκτης τῆς διατριβῆς *Ἡ Συνασός* κινεῖται στὸ μεταίχμιο: οὔτε ἐπαγγελματίας ἱστορικός λογίζεται οὔτε καὶ ἀποκλειστικὰ ἐρασιτέχνης.

Διαπιστώνουμε ὅτι, στὸ μέτρο ποὺ ἀναφερόμαστε στὴν νεοελληνικὴ συγγραφικὴ παραγωγή, ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολή, ὡς ἱστοριογραφικὸ πεδίο, σπάνια προσεγγίστηκε ἀπὸ ἐρευνητὲς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ χώρου: οἱ τοπικὲς μονογραφίες στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα συνιστοῦν, κατὰ κύριο λόγο, ἐπίτευγμα τῶν ἐρασιτεχνῶν. Ἦδη πρὶν ἀπὸ τὸν ἐκπατρισμό, οἱ μικρασιάτες ἐλληνόφωνοι λόγιοι μέ πνεῦμα φιλοπατρίας συγκέντρωσαν σάν τὴν μέλισσα στοιχεῖα πολιτισμοῦ, κειμήλια προσφύγων, μνημεῖα λόγου, διασώζοντάς τα ἀπὸ τὴν λήθη: παρὰ τίς κάποιες, ἐλάχιστες, καὶ μάλιστα ἐντελῶς πρόσφατες ἐξαιρέσεις, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ δευτερογενὴς ἐπεξεργασία μέ ἐπιστημονικὰ ἐργαλεῖα, στὸ σύνολό της, ἐκκρεμεῖ.

Μέ τὴν Ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, μετὰ τὸ 1924, κυκλοφόρησαν στὴν Ἑλλάδα πολλὰ βιβλία πατριδογνωσίας ποὺ περιέγραφαν τίς κοιτίδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς ἀπωλεσθέντα ἀντικείμενα μνήμης. Λιτὰ στὴν αἰσθητικὴ τους, δίχως πολλές εἰκό-

νες, τυπώθηκαν σέ πείσμα τῶν καιρῶν, ἐνίοτε μέ παροράματα, μέ πενιχρά μέσα, σέ χαρτί δεύτερης ποιότητας. Δίχως εὐπορους χρηματοδότες καί περιώνυμους ἐκδότες, εἶδαν τό φῶς μέσα σέ συνθηκῆς δυσπραγίας, μέ πρωτοβουλίες ιδιωτικοῦ χαρακτήρα, ἐκδόθηκαν μέ τήν ἀρωγή τῶν συμπατριωτῶν, ἀπό τό ὑστέρημά τους. Δυσεύρετα στήν βιβλιοπωλική ἀγορά, λανθάνοντα ἤ καί ἀνύπαρκτα γιά τήν ἐπίσημη ἑλληνική βιβλιογραφία - ἔμειναν γιά χρόνια στό περιθώριο: οἱ ἱστοριογραφικές ἀφηγήσεις προσφύγων στάθηκαν καί ἐκεῖνες, κατά ἕναν τρόπο, ἄστεγες καί ἀνέστιες στόν χῶρο ὑποδοχῆς. Ὅμως, μέ τήν ἀποτύπωσή τους σέ γραπτό λόγο, ἐκπλήρωσαν ἐνδοκοινοτικά τήν ἀποστολή τους, δηλαδή συντήρησαν καί μεταβίβασαν τήν γνώση τῆς γενέτειρας στούς ἐπιγόνους.

Εἶναι προφανές ὅτι στίς μέρες μας, οἱ ὅροι ἔχουν αἰσθητά μεταβληθεῖ τόσο ὡς πρός τήν παραγωγή τοῦ βιβλίου ὅσο καί ὡς πρός τήν δεκτικότητα τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Δεῖγμα βελτίωσης τῶν συνθηκῶν - ὄχι εὐτυχῶς μοναδικό - συνιστᾷ ἡ παρουσία τοῦ ἔργου *Ἡ Σινασός* πού ἐκδίδεται σήμερα κάτω ἀπό ἐντελῶς διαφορετικούς, εὐνοϊκούς ὅρους, ὅπως δέν θά τό φανταζόταν ποτέ ὁ δημιουργός της, ὅταν τό 1966 δλοκλήρωνε τό χειρόγραφό του - ἕνα ἔργο ξεκινημένο ἀπό τό 1952, πού τό δούλεψε σταδιακά, ἐπί δεκατέσσερα χρόνια συναπτά.

Μεθοδολογικά δέν πρόκειται γιά ἱστορική σύνθεση. Ὁ ἀφηγητής δέν συνθέτει ἀλλά παραταθέτει γραμμικά τό ὕλικό του: κατά βάθος δέν θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἱστορικός ἀλλά ἕνας ἐγγράμματος στρατευμένος στήν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου. *Ἡ Σινασός* ἐντάσσεται σέ ἕνα ἰδεῶδες κοινοτικό ὅπου τό αἶτημα ἱστοριογραφικῆς ἀνάταξης τῆς πατρίδας καταλαμβάνει τόν χῶρο πού ἀρμόζει. Ἡ ἱστορία τῆς γενέθλιας πόλης γιά τόν δημιουργό, συνιστᾷ ἔργο ζωῆς.

Παρά ταῦτα, ὅταν ὁ Σεραφεῖμ Ν. Ρίζος ἐπιχειρεῖ νά μετακενώσει τήν ἱστορία τοῦ τόπου του συνεχίζει μία μακρά συγγραφική παράδοση. Μέ τήν ὀγκώδη συναγωγή του προσθέτει ἕναν γερό καί καλοδουλεμένο κρίκο στήν μεγάλη ἀλυσίδα τῆς τοπικῆς ἱστοριογραφίας τῆς σφυρηλατημένης ἀπό τά χέρια τῶν ἰδίων τῶν προσφύγων. Ἀξίζει, νομίζω νά ἀποπειραθοῦμε μίαν ἀναδρομή στό παρελθόν, ἐπικεντρώνοντας τήν προσοχή μας σέ αὐτήν τήν ἀλυσίδα πού θεματικά καλύπτει τήν γεωγραφική περιοχή τῆς *Ἑλλάσσοнос Ἀσίας*, ὅπως ὀνομάστηκε ἕνα τμήμα τῆς πάλαι ποτέ Αὐτοκρατορίας.

Ἦδη ἀπό τόν 18ο αἰῶνα ἐμφανίζεται μία πλουσιότατη ξενόγλωσση ἐκδοτική παραγωγή περιηγητικῆς φιλολογίας. Ὁ Ὀθωμανικός χῶρος, ἡ χριστιανική Ἀνατολή

ἀποτελέσει κατά τοὺς νεώτερους χρόνους ἕνα σταθερό πόλο ἑλξης, ἕνα ἐπίζηλο ἀντικείμενο γιά πολλούς εὐρωπαίους ταξιδιωτές. Οἱ ἴδιοι οἱ παροικοῦντες χριστιανοί, ὡς τίς ἀπαρχές τοῦ 19ου αἱ. δέν εἶχαν ἀκόμα ἀρχίσει νά παρατηροῦν τόν ἑαυτό τους, νά καταγράφουν τά ἔθιμα καί τά ἥθη τους, ἀφήνοντας τοὺς δυτικοφερμένους καί φραγχοφορεμένους ἄλλους νά τοὺς ἐρμηνεύουν σέ διάφορες λατινογενεῖς γλῶσσες. Ἱστοριοδίφες, τοπογράφοι, φυσιολόγοι, γεωγράφοι καί κάθε λογῆς φιλοπερίεργοι ἐπισκέπτες συχνά ὡς ἐντολοδόχοι ἀπεσταλμένοι εὐρωπαίων ἡγεμόνων φτάνουν στίς μυστηριακές αὐτές χῶρες -στά ἀνατολικά μέρη- γιά συλλογή εἰδήσεων. Ἡ περιήγηση προϋποθέτει τήν ἱστορική θέαση καί ἡ ἱστορική θέαση τήν περιήγηση.

Μιά πρώτη τομή στήν γηγενή ἱστοριογραφία παρατηρεῖται στίς ἀπαρχές τοῦ 19ου αἰῶνα ὅταν οἱ ἴδιοι οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας αὐτονομούνται συγγραφικά καί πιάνουν στό χέρι τήν πέννα γιά νά περιγράψουν τήν πατρώα γῆ. Ἐγγράμματοι τουρκόφωνοι ἢ ἑλληνόφωνοι αὐτοί οἱ νεόκοποι συγγραφεῖς ὑπῆρξαν πάντως πρόσωπα ἱεραρχικά ἀνώτερα: ἀρχικά κληρικοί ὑψηλόβαθμοι ὅπως ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος πού συντάσσει δοκίμιο γιά τήν ἐπαρχία Ἰκονίου πρὶν ἀπό τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἀργότερα, ἀξιωματοῦχοι ἐκτός ἐκκλησιαστικοῦ χώρου ὅπως ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος, ὁ ὁποῖος, ἀπό τά μέσα τοῦ αἰῶνα καί ἔπειτα, στό τρίτομο ἔργο του φιλοτέχνησε μέ λέξεις τήν πληρέστερη εἰκονογραφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἰδοῦ ὁ κινηματογράφος πρὸ κινηματογράφου: σχεδόν μισόν αἰῶνα πρὶν ἀπό τήν μεγάλη ἐφεύρεση τῶν δύο διάσημων Γάλλων στήν Δύση, ἕνα πανοραμικό βλέμμα ἐναγκαλίζεται νοερά τόν περιβάλλοντα κόσμο, στήν Ἀνατολή, ὀνοματίζει λεπτομερῶς τά πράγματα καί τοὺς τόπους καί ἀφηγεῖται τήν ἀρχαιολογία τῆς περιωνύμου *Μεγαλοπόλεως καί τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ κόλπου καί τοῦ Βοσπόρου προαστείων αὐτῆς*.

Οἱ τοπικές ἱστορίες τῆς πρώιμης ἐποχῆς ἐστιάζουν στό μεγαλειῶδες καί θαυμαστό. Προέχει τό λαμπρό, μυθολογικό στοιχεῖο: ἱστορία ἐνδόξων χωρῶν, πρωτευουσῶν, κοσμοπόλεων.

Ἡ ἀργή μετάβαση πρός μία ἐπιστημονικότερη προσέγγιση χαρακτηρίζει τήν ἐπόμενη περίοδο, τό δεύτερο στάδιο τῆς ἑλληνόγλωσσης τοπικῆς ἱστοριογραφίας, ὅπου πρυτανεῖ ἡ τάση ἀποσκίρτισης ἀπό τόν μύθο. Τώρα, ἡ πανοραμική θεά συρρικνώνεται, τό γεωγραφικό εὖρος περιορίζεται, ἡ θεματική τροποποιεῖται. Μέ τήν κατάτμηση τοῦ ὀπτικοῦ πεδίου ὁ ἱστορικός τοῦ ἀργοπορημένου 19ου αἰῶνα, θά περιγρά-

φει τά διακεκριμένα αστικά μορφώματα ή τίς μικρότερες οικιστικές μονάδες, τίς όλονά αναπτυσσόμενες κωμοπόλεις. Η κοινωνία μεταβάλλεται, τά μεσαία στρώματα έρχονται στό προσκήνιο. Δάσκαλοι, κρατικοί υπάλληλοι, εκπαιδευτικοί, τοπικοί λόγιοι, πυκνώνουν τίς τάξεις τών ιστοριογράφων. "Ανθρωποι τών επαρχιών -καί όχι πλέον αποκλειστικά ή λογισύνη του κέντρου- καλλιεργοῦν ένα νέο είδος χωρογραφίας μέ ὄψιμο πατριωτικό πνεῦμα. Συγγράφουν έμπνευσμένοι από τήν δημιουργία ἐθνικῶν κρατῶν, ἐνστερνίζονται τά νέα ὁράματα του ἑλληνισμοῦ. Ὑπακούουν στό σχῆμα ἀρχαία- μέση- νεώτερη Ἱστορία, σχῆμα βασισμένο στήν θεωρία του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου - τήν τόσο ἀνθεκτική στόν χρόνο. Τά ἔργα στήν πλειονότητά τους ἔχουν ρητά ή ὑπόρρητα κεντρομόλο τάση, ἐγγράφουν τήν ἐκάστοτε μικρασιατική περίπτωση στό εὐρύτερο πλαίσιο του νέου ἑλληνισμοῦ. "Ὅπως γιά παράδειγμα *Ἡ Συνασός. Μελέτη ἐπί τῶν ἡθῶν καί ἐθίμων αὐτῆς* του Ρίζου Ἐλευθεριάδη πού ἐκδίδεται στήν Ἀθήνα τό 1879 μέ ἑλληνοκεντρική ὀπτική. Ὀπτική πού, ὅπως θά δοῦμε, δέν ἔκρινε σκόπιμο νά υἱοθετήσῃ ὁ Σεραφεῖμ Ν. Ρίζος, μετά από ἕναν περίπου αἰῶνα, ὅταν καί ἐκεῖνος, μέ τήν σειρά του, μετά τόν ἐκπατρισμό, συνέταξε τήν δική του *Συνασό*.

Ἀναμφίβολα, ή ἀπώλεια, αὐτό καθεαυτό τό μέγα γεγονός τῆς Μικρασιατικῆς ἡττας, τῆς ἡττας τῆς Μεγάλης Ἰδέας πολλαπλασίασε τήν παραγωγή τοπογραφιῶν. Μετά τό 1922 μιά βαθειά τομή σημειώνεται καί στό ἐπίπεδο τῆς ιστοριογραφίας. Οἱ ἀφηγήσεις τῶν ἄλλοτε ὑπηκόων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί νῦν Ἑλλήνων πολιτῶν γιά τήν μακρινή γενέθλια γῆ, στό τρίτο αὐτό στάδιο δείχνουν ὅτι τό ἴδιο τό ἐρευνητικό ἀντικείμενο μεταβάλλεται ἄρδην: δέν θεωρεῖται πιά τό μεγαλειῶδες καί θαυμαστό ἄξιο περιγραφῆς οὔτε κáν οἱ ιστορίες πόλεων καί κωμοπόλεων. Ἡ προσοχή μετατοπίζεται ἀπό τόν αστικό χῶρο στήν ὑπαιθρο, ἀπό τήν μεγαλούπολη στόν ἀγροτικό κόσμο, στίς ἀκόμα μικρότερες, ὀλιγομελεῖς, πληθυσμιακές μονάδες. Τά ἀπομονωμένα, κάποτε ἀταύτιστα χωριά ἔρχονται γιά πρώτη φορά στό ιστορικό προσκήνιο καί διεκδικοῦν μία θέση στόν γεωγραφικό χάρτη τῶν πέραν του Αἰγαίου κοιτίδων. Χάρη στήν κοινότητα, τό ἐκκλησίασμα, τούς συλλόγους, τίς μικρές ἐπιχειρήσεις ὁμοχωριανῶν, τίς γειτονιές, τά καφενεῖα ή τίς μουσικές κομπανίες οἱ νεοφερμένοι διαφυλάσσουν τήν συνοχή τῆς ὁμάδας καί τήν μνήμη του τόπου: ή ιστορία τῶν Μικρασιατῶν θά περάσει ἀπό τό προφορικό στό γραπτό, ἐνῶ τό γραπτό μέ τήν σειρά του θά διαμορφώσει τελικά, μίαν ἄλλη προφορικότητα.

Ἀκριβῶς τήν καίρια δεκαετία του 1930 ή Μέλπω καί ὁ Ὀκτάβιος Μερλιέ ιδρύουν τό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν καί μέ πρωτοπόρους συνεργάτες ὁργανώνουν τό *Ἀρχεῖο Προφορικῆς Παράδοσης*. Διαβλέπουν ἔγκαιρα τήν σημασία τῶν μαρτυριῶν ὅπου ὁ λόγος δίνεται στούς ἴδιους τούς αὐτόπτες μάρτυρες. Γιά τόν σκοπό αὐτό συγκεντρώνουν σέ δύο εἰδικά διαρρυθμισμένες ἀρχειοθήκες χειρόγραφα τοπικῆς ἱστορίας, ταξινομημένα γεωγραφικά. Σήμερα τά κείμενα φθάνουν σέ αὔξοντα ἀριθμό, σχεδόν τά πεντακόσια: τό παρελθόν κεῖται σέ γραπτά τεκμήρια, τό παρελθόν διαιωνίζεται.

Ἡ σύνταξη μιᾶς μικρασιατικῆς πατριδογνωσίας ἀπό αὐτόχθονες ἔγινε δυνατή καθώς ἀρκοῦσε ἔστω καί ἕνας κάτοικος νά γνωρίζει γραφή καί ἀνάγνωση. Μέ τόν συγκεκριμένο τρόπο, ἀκόμα καί ή πληθυσμιακά ὀλιγαριθμότερη συνοίκηση ἄφησε τό δακτυλικό της ἀποτύπωμα στήν ιστοριογραφία. Κάθε πόλισμα ἀναδύθηκε, ἐμπλουτισμένο. Σήμερα πλέον, δυνητικά ἀναλογεῖ σχεδόν μιά μονογραφία γιά κάθε μικρή πατρίδα.

Ὁ προσφυγικός λόγος ἀρδεύει τό σῶμα τῆς ἐπίσημης ἱστορίας: ή μνήμη τῶν τῶπων καί οἱ τόποι τῆς μνήμης κληρονομοῦνται ἀλλά καί κληροδοτοῦνται.

Ἐνα ἀπό τά χειρόγραφα πού κατατέθηκαν στό Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, μεταπολεμικά, ἀνέκδοτο μέχρι χτές, εἶναι καί *Ἡ Συνασός* του Σεραφεῖμ Ν. Ρίζου. Τό ἔργο, σαράντα χρόνια μετά ἀπό τήν ἐποχή πού περατώθηκε, πῆρε τό δρόμο πρὸς τό τυπογραφεῖο καί σήμερα, τό αἴσιο ἔτος 2006, χάρη στίς φροντίδες πολλῶν, ἔγινε κατορθωτή ή ἐκδόσή του.

Ὁ συγγραφέας κρατάει ἀπό σοί Συνασιτῶν πού σχετίζονται μέ τά γράμματα κατὰγεται ἀπό μία ἑλληνόφωνη ἰθαγενῆ λογισύνη. Ὁ γενάρχης τῆς οἰκογένειας, ὁ Σεραφεῖμ Ρίζος, ὁ προπάτορας, ἔρχεται ἀπό τόν κόσμο τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι ἀλληλοδιδάκτης στόν τόπο του, ἐνῶ ὁ γυιός του Νικόλαος, ὁ πατέρας του συγγραφέα, θά γίνει ὁ πρῶτος τῇ τάξει ἱστορικός τῆς γενέτειράς του ὅταν τό 1856 τυπώνει στήν Πόλη τά *Καππαδοκικά ἤτοι Δοκίμιον ἱστορικῆς Περιγραφῆς τῆς Ἀρχαίας Καππαδοκίας*. Ὁ ἐγγονός Σεραφεῖμ Ν. Ρίζος, πολυγραφότατος, εἶναι λοιπόν ἕνας λόγιος τρίτης γενιᾶς. Στά κατάλοιπά του, στό πλούσιο ἀνέκδοτο ἔργο του, δεσπόζει ή παρουσία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας.

Ἀλλά ἄς μεταφερθοῦμε στόν 19ο αἰῶνα. Ἡ ληξιαρχική πράξη γεννήσεως του Σ. Ν. Ρίζου στήν λέξη πατρίδα/vatan θά ἔφερε ὡς ἔνδειξη τό τοπωνύμιο Συνασός. Στόν ἴδιο αὐτό τόπο πού γεννήθηκε, στά τέλη τῆς δεκαετίας του 1880, παρακολούθησε καί

τόν πρώτο κύκλο αλφαριθμητισμού, ως τήν ώρα πού ή έφεση γιά γράμματα, τόν οδήγησε σέ εκπαιδευτική βαθμίδα ανώτερη από εκείνην πού διέθετε ή γενέθλια πόλη, φέρνοντάς τον, έφηβο πιά, στό κοντινό Ζιντζίντερε, στά Φλαβιανά, καί τέλος στό Φανάρι γιά άρτίωση τών σπουδών του.

Ο Ρίζος είναι κοσμοπολίτης. Στην ενήλικη ζωή του διασταυρώνεται μέ κάποια από τά κυρίαρχα ρεύματα της εποχής του καί διαπλάθεται από αυτά. Ο Ρίζος όπως καί άλλοι, είναι πολιτισμικά, ένα κράμα: Ανατολή, Δύση, Νέος Έλληνισμός.

Ήδη, από τά χρόνια της ανώτερης φοίτησης έχει διττή πρόσβαση τόσο στα όθωμανικά όσο καί στα χριστιανικά, ελληνικά καλά σχολεία της πρωτεύουσας. Στο σημείο αυτό άς υπογραμμίσουμε ότι ή άριστη γνώση της παιδείας, της ιστορίας, της θρησκείας καί της γλώσσας του όθωμανικού κόσμου, τόν καθιστά ικανό ως ιστοριογράφο νά εντάξει έρμηνευτικά τήν Σινασό στό περιβάλλον της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επιλέγοντας μία μή ξελλητιστική θέαση της ιστορίας του γενέθλιου τόπου του, ο συγγραφέας αξιοποιεί τεκμήρια πού άλλιώς θά παρέμεναν στό σκοτάδι.

Οί ιδεολογικές καταβολές του τόν στρέφουν προς τήν *Φωτισμένη Εύρώπη* όταν, στα νεανικά του χρόνια, αποφασίζει νά σπουδάσει ιατρική στό Παρίσι. Όμως ή κατοπινή του πορεία καθορίζεται από τήν άρχή της πραγματικότητας. Η ανάγκη βιοπορισμού, ισχυρότερη από τό όνειρο της φυγής στην Δύση, τόν εκτοπίζει σέ μιάν άλλη πόλη της Όθωμανικής επικράτειας, στην Θεσσαλονίκη, όπου κερδίζει τόν επιούσιο στον *Όργανισμό Μονοπωλίου Καπνού*. Εκεί στα είκοσιπέντε του χρόνια θά τόν βρεί ή νεοτουρκική Έπανάσταση αλλά καί τό συναπάντημα μέ τόν νέο ελληνισμό. Γνωρίζει τόν Ίωνα Δραγούμη, τόν Ίδα, καί ακριβώς τότε, αρχίζει νά στέλνει ανταποκρίσεις στην νεοσύστατη αλλά ενιάουσας διάρκειας [1908 -1909] σοσιαλιστική έφημερίδα *Λαός* πού εκδίδει τό *Άδελφάτο της Δημοτικής* μέ άρχισυντάκτη τόν Νίκο Γιαννιό, στην Πόλη. Έμπορούμενος πλέον από τήν σοσιαλιστική ιδεολογία προσχωρεί σέ δημοτικιστικές ομάδες καί όπως δηλώνει, γίνεται συνδρομητής στο περιοδικό *Νουμάς*. Στο μεταξύ, αλλάζει έδρα γιά λόγους επαγγελματικούς, καί εγκαθίσταται στό Ίκόνιο. Θερμός δραματιστής, φιλοπρόοδος, μετέχει στην ίδρυση τοπικού σωματείου καί από κοινού μέ όμοιόδεάτες του, επιδιώκει νά καταστήσει τήν Σύλλη ένα όρμητήριο της γλωσσικής καί εκπαιδευτικής επανάστασης στην Ανατολή - όπως διατυπώνει στην αυτοβιογραφία του πού δημοσιεύεται έδω στίς παρακάτω σελίδες. Όνειροπόλος από φύση αλλά μέ ικανότητα γείωσης, προσαρμοστικός κάθε φο-

ρά πού οί συνθήκες τό απαιτούν, στρέφεται σέ άλλες, επιχειρηματικές δραστηριότητες, όταν αντιλαμβάνεται ότι οί αδράνειες της έγχώριας κοινωνίας καθιστούν άνέφικτο τό σχέδιο γλωσσικής αναμόρφωσης. Στήνει εργοστάσια ταπητουργίας σέ τρία διαφορετικά γεωγραφικά σημεία της Καππαδοκίας, τό ένα μάλιστα δυναμικότητας εκατό χειροκίνητων άργαλειών. Έχει πλέον διαμορφώσει τήν ιδιαίτερη φυσιογνωμία του, έχει οικοδομήσει τό άτομικό του πιστεύω: ένας λόγιος, διαφωτιστής επιχειρηματίας, φορέας καί εισηγητής εκσυγχρονιστικού καπιταλιστικού πνεύματος καί προωθημένων μεθόδων παραγωγής στην *Κάθ' Ημās Ανατολή*. Αυτό ως προς τό οικονομικό κεφάλαιο καί τήν διαχείρισή του.

Μέ τήν κήρυξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου αρχίζει νά αξιοποιεί τό πνευματικό του κεφάλαιο προς όφελος της κοινότητας. Ένώ διανύει τήν τρίτη δεκαετία της ζωής του επιστρέφει στην ιδιαίτερη πατρίδα του Σινασό, στους συντοπίτες του, όπου οργανώνει συσσίτια καί, ως κάτοχος δυό εύρωπαϊκών γλωσσών επιστρατεύει τίς γνώσεις του γιά νά μεταβιβάσει στους νεώτερους λογοτεχνικά έργα του δυτικού πολιτισμού. Χάρη σέ αυτόν, στα βάθη της Καππαδοκίας, κάποια παιδιά θά έχουν τήν τύχη νά γνωρίσουν, σέ άνύποπτο χρόνο, τά εξαίσια *Παραμύθια του Άντερσεν* από μιá γαλλική μετάφραση. Όπως σημειώνει ο ίδιος,

Δίδασκα γαλλικά στίς δυό ανώτερες τάξεις του Άρρεναγωγείου μας καί έλεγα παραμύθια του χωριού μου καί του Άντερσεν στην πρώτη τάξη.

Όταν οί Άνταλλάξιμοι Σινασίτες εγκαθίστανται στην Εύβοια τό 1924, εκείνος επιχειρεί τήν ανασύσταση της παραδοσιακής ταπητουργίας -τό σχέδιο όμως στίς επόπιες συνθήκες δέν τελεσφορεί. Τότε στρέφεται προς διαφορετική κατεύθυνση αναθυμούμενος τό σοσιαλιστικό καί δημοτικιστικό παρελθόν του. Γίνεται διαμορφωτής της κοινής γνώμης, εκδίδοντας στην Χαλκίδα τό έντυπο *Η φωνή του Λαού* - όνοματοδοσία πού άπηχεί άλλες, επαναστατικές εποχές. Ο προβιβασμός του σέ εκδότη επισφραγίζεται άφού κατοχυρώσει σταδιακά καί μέ κόπο, τήν απαιτούμενη επαγγελματική έμπειρία. Διδάσκεται τήν τέχνη της τυπογραφίας, θητεύει στην δημοσιογραφία: ο Τύπος τόν θέλγει. Δέν θά είναι αυτή ή μοναδική δημόσια παρέμβασή του - εκδίδει έντυπα στην Χαλκίδα, άλλα καί στην Ίστιαία. Χρησιμοποιεί τήν όποια ελάχιστη υλικοτεχνική ύποδομή διαθέτουν οί μικρές πόλεις της έδω εγκατάστασης γιά νά επικοινωνήσει μέ τά μέλη της κοινότητας, αξιοποιώντας στό έπακρο τίς υπάρχουσες δυνάμεις της περιφέρειάς του: τό πán είναι ή επικοινωνία.

Δίχως άμφιβολία, οί ένδοξεσ πρωτεύουσες πού άφησε πίσω του, συμβολίζουν τά άκυρωμένα ιδεώδη τής νεότητάς του. Ή μέθεξη στην ζωή τους στάθηκε μόνιμη λαχτάρα του. Ή Πόλη λειτούργησε ως ύπαρκτός, βιωμένος χώρος, από την μία πλευρά, ένω τó Παρίσι ως τόπος δραματικός, τόπος πού ποτέ δέν άξιώθηκε νά άντικρύσει - από την άλλη.

Ό συγγραφέας δέν θρηνεί την λάμψη των μεγάλων άστικων κέντρων. Πεισματικά, για άρση του άποκλεισμού, συνεχίζει τόν άγώνα του, καί από την έκκεντρη θέση του στην έπαρχία, εφαρμόζει την πολιτική του έφικτου: ήγαιικός, δαπανά την ενεργητικότητά του στην προσφυγική εγκατάσταση στην Νέα Σινασό. Διαδοχικά αλλάζει ένασχολήσεις καί, κατά περίπτωση, ιδιότητες. Από λόγιος καί δημοσιογραφικός παράγων, μετατρέπεται σέ δάσκαλο τής ταπητουργίας.

Παράλληλα, γράφει άκατάπαυστα. Άποφασίζει νά άποτυπώσει χειρόγραφα, στό χαρτί, τό σύνολο των πληροφοριών για την γενέτειρα, στηριγμένος στό άπύθμενο μνημονικό του. Όπως θά γίνει φανερό καί στον άναγνώστη αυτού του βιβλίου, οί προσλαμβάνουσες παραστάσεις για την πόλη του από την εποχή τής άκμής, πρό του ξερριζωμού, βρίσκονται καλά άποθηκευμένες στό νοϋ. Όσο ζεί, δέν άποτολμά νά πραγματοποιήσει τό άλλα από τό χειρόγραφο στό έντυπο. Μία ένδεχόμενη έκδοση δηλαδή, δέν μοιάζει νά συμπεριλαμβάνεται στίς άμεσες προτεραιότητές του. Ή ίδια πράξη τής γραφής δέν άποσκοπεί στην όποια άτομική ή επαγγελματική άναγνώριση οϋτε καί άπευθύνεται σέ κάποια έγχώρια ή άλλοδαπή πανεπιστημιακή κοινότητα. Τό ιστοριογραφικό διάβημα συνιστά μία έκ των ένδον εξιστόρηση, διεξάγεται στό πλαίσιο μιας όρισμένης τοπικά προσδιορισμένης συλλογικότητας άποδήμων, μέ ιδανικούς άποδέχτες τά όμαιμα μέλη της.

Ή Σινασός, καταθέτει τά συμβάντα μέ την μέθοδο τής λαογραφίας, μέθοδο πού θεωρήθηκε στον καιρό του ή πλέον όρθή προσέγγιση του ιστορικού γίγνεσθαι. Παρά τόν έξωτερικό όμως λαογραφικό μανδύα τό έργο στην έσώτερη δομή του έχει άναγνωρίσιμη άφετηρία - τραβάει ρίζα από τόν αιώνα του έγκυκλοπαιδισμού. Διατρέχοντας τίς σελίδες του παρατηρούμε ότι ή κατά γένη καί είδη ταξινόμηση του πραγματολογικού θησαυρού, ή καταγραφή των έργαλείων καί των τοποθεσιών κατάγονται από τόν ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Μία νοητική άρχειοθέτηση του κόσμου τής εργασίας καί τής έμπειρίας, ή του φυσικού περιβάλλοντος μέ την λεξικογραφική συστοιχία καί μέ την προσθήκη λεπτομερούς ύπομνηματισμού άνάγονται σέ ένα πρότυ-

πο: την γαλλική *Encyclopedie* των Diderot καί D' Alembert. Πράγμα πού εκφράζεται πολύ εύγλωττα στό εικαστικό ιδίως μέρος του χειρογράφου του, όπου, προφανώς κατά τό παράδειγμα των γαλλικών χαλκογραφιών, των δωδεκάτομων *planches*, έπεξεργάζεται καί εκπονεί ό ίδιος άπεικονίσεις, τοπογραφικά σχέδια, κατόψεις πού θά ήταν άδύνατο νά μήν συμπεριληφθούν στην παρούσα έκδοση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Σήμερα τό συγγραφικό έγχείρημα μπορεί νά παρομοιαστεί μέ ένα σύγχρονο είδος Duden λεξικού για την Συνασό, καθώς ή έμμونه του Καππαδόκη λόγιου στην άπόλυτη τάξη καί λεπτομέρεια, μαζί μέ τό πνεϋμα μιας όρθολογικής αϋστηρότητας διέπει την σύνταξη καί όργάνωση όλου του έπιστητου. Τέλος, ό τρόπος πού έπεξεργάζεται τό υλικό του δηλώνει την πνευματική ιδιοσυστασία του ανθρώπου. Ή πίστη του στην αξία καί την άποστολή τής εκλαΐκευσης άποτελεί ένα ακόμα γνώρισμα τής αντίληψής του για την κοινωνική πρόοδο. Την αντίληψη αυτή, για την δυνατότητα πρόσβασης όλων στό δέντρο τής γνώσης, προωθεί έμπρακτα στην ζωή του: ή μάθηση συνιστά συλλογικό, διαταξικό, άγαθό.

Ό Σεραφεΐμ Ν. Ρίζος διαδραμάτισε τόν ρόλο του μνήμονα τής κοινότητας καί υπηρέτησε, άνάμεσα στα άλλα, όπως εκείνος έκρινε, τό λειτούργημα του ιστοριογράφου. Όστερα από μία τόσο πλούσια καί συνειδητή ζωή, ακολουθεί τόν φυσικό νόμο. Άλλοτε, επεδίωκε μέ βιάση νά κατακτήσει τά πολλά καί τά δύσκολα τώρα, στην ώριμότητά του, άρκεΐται στα λίγα καί τά άπλά. Για τόν Σινασίτη Άνταλλάξιμο ή άφηρημένη ιδέα μιας πανανθρώπινης ένότητας, άναζήτηση πού σφράγισε τά νιάτα του, συγκεκριμενοποιείται, αΐφνης, εκεί μπροστά στην περίμετρο τής αϋλής του. Κατέχει καλά την σημασία τής τέχνης καί τής παιδείας αλλά καί τής μισθωτής εργασίας. Οί δραστηριότητές του όριοθετούνται από τό ίδιο του τό σώμα, δημιουργεί μέ τά δύο χέρια του. Διδάσκει στους συμπατριώτες του την παλαιά, την μαγική τέχνη τής παράδοσής του, την τέχνη του χαλιού ή άλλιώς: στρατολογεί ένα νέο, επαγγελματικά εξειδικευμένο, μάχιμο, ανθρώπινο δυναμικό. Καί δουλεύει την γή - όργώνει, σπέρνει, θερίζει. Άρχετυπικές εικόνες, χειρωνακτικές, προαιώνιες ένασχολήσεις. Λίγα χρόνια μετά, θά κλείσει τόν κύκλο τής ζωής του. Εκείνος πού ήρθε από την ένδοχώρα τής Άνατολής, κατέληξε, πλήρης ήμερών, στην Εϋβοια - σέ ένα νησί τής αντίπερα όχθης.

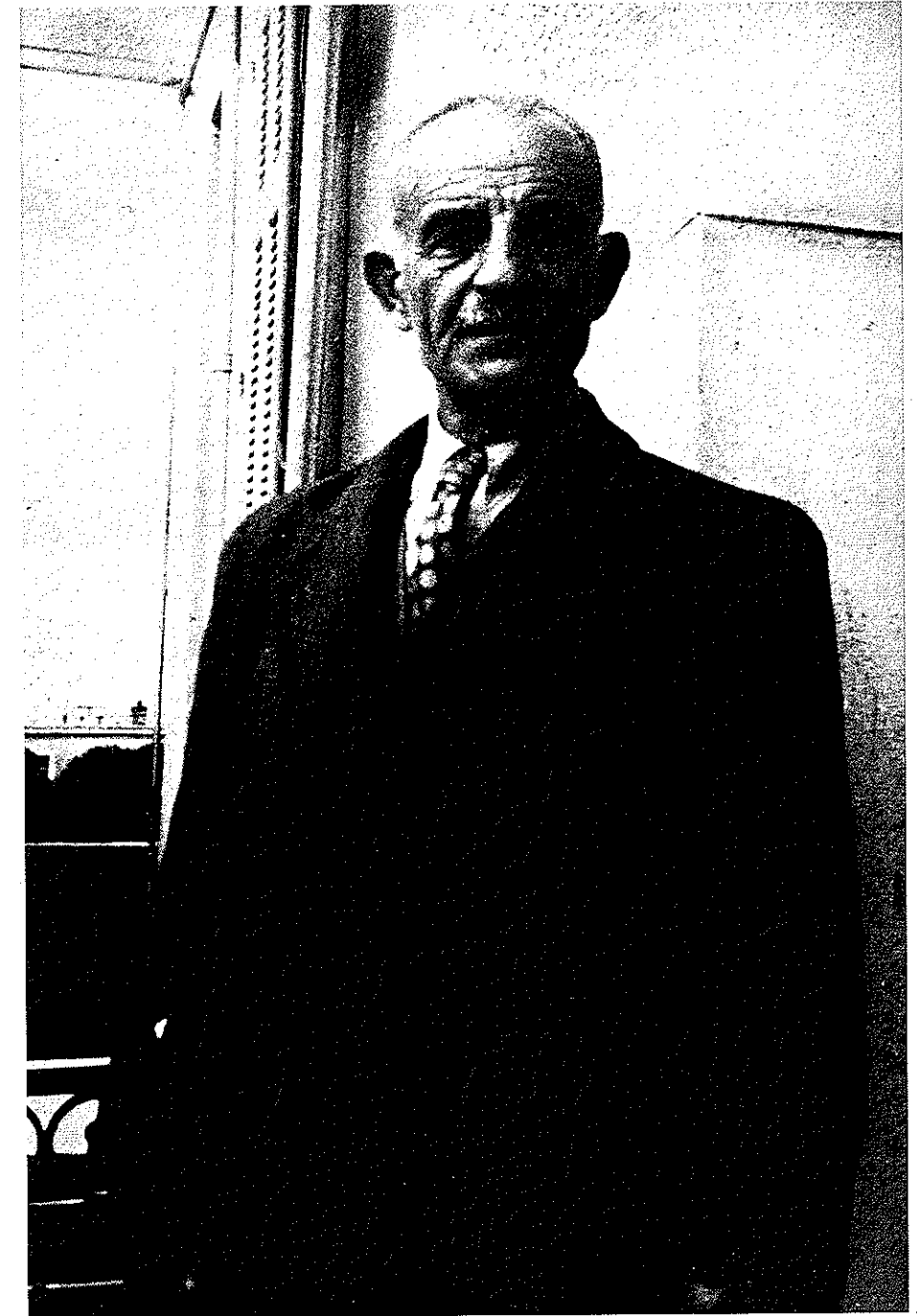
Ποιητική άδεία, ή διαδρομή του αυτή θυμίζει την βιογραφία του βολταιρικού ήρωα, ό όποιος, ύστερα από μυριάδες άνήκουστες περιπέτειες, άποφασίζει νά άπο-

συρθεῖ γιά νά ἀφιερωθεῖ ὁλότελα στήν κηπουρική. Καί ἐνῶ ὁ Σεραφεῖμ Νικολάου Ρίζος, πρῶην κάτοικος τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, τέως τρόφιμος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σχολῆς καί ὑπότροφος τοῦ Σουλτάνου Ἀβδούλ Χαμίτ, μετά τούς κατατρεγμούς, βρίσκεται ἀγκυροβολημένος πιά γιά τά καλά στήν Νέα Σινάσό, χιλιόμετρα μακριά ἀπό τήν Βασιλεύουσα, νῦν Ἰστανμπούλ, κατά παράδοξη συγκυρία, ὁ Καντίντ, τό χαρισματικό μά καί χαϊδεμένο παιδί τοῦ διαφωτισμοῦ, δέν ἔχει διόλου μετακινήθεῖ ἀπό τήν θέση του: στήν μαγική σφαῖρα τῆς λογοτεχνίας παραμένει ἀσφαλῆς καί μακάριος στόν ἐπίγειο παράδεισό του, στήν μικρή ἀγροικία του στό Βόσπορο, νά καλλιεργεῖ, γιά πάντα, τό μποστάνι του.

20 Ἰουλίου 2006

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

κβ'

Σεραφεῖμ Ν. Ρίζος (1882-1969)
(Φωτογραφικό Ἀρχεῖο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν).

Γεννήθηκα στην κωμόπολη Συνασό

Γεννήθηκα στην κωμόπολη Συνασό της Καππαδοκίας τό έτος 1882. Άνήκω στην Συνασίτικη οίκογένεια τών Ρίζων¹, ό πατέρας μου λέγονταν Νικολάκης κι' ή μητέρα μου Εύσεβία.

Οί σπουδές μου

Τά πρώτα γράμματα τάμαθα στό σχολειό του χωριού μου, δτάξιο δημοτικό σχολειό. Δεκατριῶ χρονῶν, μετά τό θάνατο του πατέρα μου, ή μητέρα μου μ' έστειλε στην 'Ιερατική Σχολή ή Ροδοκανάκειο Γυμνάσιο², πού οί τελειόφοιτοί του προορίζουνταν για δάσκαλοι καί ιερεῖς στην έπαρχία Καισαρείας καί στον γύρω της 'Επαρχίας μας 'Ελληνισμό. Κι' από τή Σαμσουντα καί τήν Τραπεζοῦντα είχαμε συμμαθητές. Μετά τεσσάρων χρόνων γερή σπουδή στην 'Ιερατική Σχολή μ' αποβάλανε μαζί μέ άλλους μαθητές γιατί οργανώσαμε στάση γερή έναντίον του Διευθυντου μας άρχιμανδρίτη Γερβασίου Σαρασίτη³. Τέτοιες στάσεις στη σχολή αὐτή ήταν συχνές. Συνεχίζοντας τίς σπουδές μου στην Πόλη, στην Μεγάλη του Γένους Σχολή, στό Φανάρι, έδωσα εξετάσεις στό Πατριαρχείο για να είσαχθῶ, ως ύπότροφος του Σουλτάνου 'Απτούλ Χαμίτ, στό αυτοκρατορικό Λύκειο του Γαλατᾶ Σαράγ⁴. 'Επέτυχα κι ενεγράφηκα στό Γαλατᾶ Σαράγ' μέ τόν αριθμό 368.

Τό έπάγγελμά μου

Τελειοφοιτώντας τό Γαλατᾶ Σαράγ' θέλησα να πάγω να σπουδάσω γιατρός στό Παρίσι. Δέν μπόρεσα όμως λόγω φτώχιας μου καί λόγω άδιαφορίας τών γύρω μου. Άναγκάστηκα καί ζήτησα να διοριστῶ υπάλληλος στό Μονοπώλιο τών Καπνῶν, όπου οί υπάλληλοι έπαιρναν καλούς μισθούς. Τό επέτυχα καί διωρίστηκα λογιστής της Régie⁵ στην Θεσσαλονίκη.

Στή Θεσσαλονίκη μᾶς βρῆκε ή Νεοτουρκική 'Επανάσταση του 1908. Στή Θεσσαλονίκη γνώρισα τόν Ποιητή καί Δημοσιογράφο 'Ηλία Βουτιερίδη⁶, τόν Εὐθύμιο Κανελλόπουλο του 'Ελληνικού Προξενείου, τόν 'Ιωνα Δραγούμη, περαστικό, καί τήν Αίκατερίνη Βερώνη⁷. Μέ τήν παρότρυνση της Κατερίνας μετάφρασα από τήν Τουρκική στην δημοτική μας τό θεατρικό έργο Βατάν (=πατρίδα) του Τούρκου Ποιητή καί πα-

τριώτη Ναμήκ Κεμάλ⁸. Στην παράσταση του έργου παραβρέθηκε, σέ ιδιαίτερο θεωρείο, ο Δημήτρης Ράλλης, Πρωθυπουργός⁹, πότε; ποιά χρονολογία δέν ξέρω. Μέ κάλεσε στό θεωρείο του, μέ συνεχάρηκε, μού σύστησε νά μεταφράζω κι' ἑλληνικά ἔργα στήν Τουρκική καί τοῦ φίλησα τό χέρι θυμᾶμαι.

Ἀπό τή Θεσσαλονίκη ἔστειλα τακτικά ἀνταποκρίσεις στήν ἐφημερίδα *Λαός* στήν Πόλη, ἐφημερίδα σοσιαλιστική τοῦ Ν. Γιαννιού¹⁰. Κάθισα τρία χρόνια στή Θεσσαλονίκη, ἀρρώστησα βαρειά καί καθ' ὑπόδειξη τῶν ἱατρῶν μετατέθηκα στό Ἰκόνιο, πού τό κλίμα του ἦταν ὑγιεινόν καί ὅπου μέ καλοῦσε ἐπίμονα ὁ συνταξιῶτής μου Στάμος Βαϊανός καί στενός μου φίλος στό Λύκειο.

Κάθε Σάββατο βράδυ μέ συλτελίδικο¹¹ ἀμάξι πήγαινα στή Σύλλη γιά ν' ἀλλάξω ἀέρα καί γιά νά δῶ τό φίλο μου Στάμο. Ὁ Στάμος μέ τούς ἀδελφούς του κατόρθωσε νά δημιουργήσῃ στή Σύλλη Ταπητουργεῖο¹². Κάθε Δευτέρα πρωί ἐπέστρεφα στό Ἰκόνιο, στό Γραφεῖο τῆς Régie. Στή Σύλλη γνωρίστηκα μέ τούς Δασκάλους Γεώργιο Βιολάκη¹³, Γεώργιο Χοδαλίδη καί τόν Ψαράφτη τόν Γιάννη. Ἀρχίσαμε τήν προπαγάνδα γιά τή Δημοτική. Ἰδρύσαμε τό προοδευτικό Σωματεῖο «Γλῶσσα καί Ζωή»¹⁴. Ἐγγραφήκαμε συνδρομητές στό *Νουμά*¹⁵ καί κάμναμε συστηματική προπαγάνδα γιά νά εἰσάχτῃ ἡ δημοτική στό Σχολεῖο τῆς Σύλλης. Ἐν τῷ μεταξύ ἤλθα σέ συνάφεια μέ τόν ταπητουργικό κόσμο τῆς Σύλλης, γνώρισα θαυμάσιες τεχνήτριες τοῦ χαλιοῦ, Ρωμιές καί Τούρκισσες, εἶδα *chef d'oeuvres* χαλιά, καί διάβασα γαλλικά κι' ἀγγλικά βιβλία γιά τό χαλί: τήν ἱστορία του, τά σχέδιά του, τούς χρωματισμούς κτλ. κτλ.

Σκοπός μας καί πρόγραμμά μας ἦταν νά καταστήσουμε τήν ἀλησμόνητη Σύλλη τό *point de départ* τῆς γλωσσικῆς καί ἐκπαιδευτικῆς ἐπανάστασής μας στήν Ἀνατολή¹⁶. Δυστυχῶς μιά χειμωνιάτικη νύχτα πέθανε ὁ Στάμος μέ αἰμοέμετο ἔλκος τοῦ στομάχου. Μετά 20 μέρες ἀπό τό θάνατο τοῦ Στάμου καλοῦμαι ν' ἀναλάβω ἐγώ τή διεύθυνση τοῦ Ταπητουργείου μέ ἀνώτερο μισθό τῆς Régie καί μέ ποσοστά. Ἔτσι ἀλλάζω ἐπάγγελμα κι' ἀπό λογιστής τῆς Régie γίνουμαι *Χαλητσής*¹⁷.

Γάμος

Στό μεταξύ, μετά 13 χρονῶ ξενητιά πηγαίνω στό χωριό μου, πού τό λαχταροῦσα, νά δῶ τή μάννα μου, τούς δικούς μου, τούς παιδικούς μου φίλους. Ἀρραβωνιάζουμαι στό χωριό μέ τή Μαριγώ τοῦ Πολυγενίδη. Τέκνα τρία. Μετά ἐνοῦ μηνοῦ παραμονή φεύγω γιά τή Σύλλη. Θαυμάσια προχωροῦσε ἡ Ταπητοκατασκευή. Εἴχαμε στή Σύλλη ἀπάνω - κάτω 100 ἀργαλειούς. Δημιουργήσαμε ταπητουργεῖο 20 ἀργαλειῶν σ' ἓνα Τούρκικο χωριό, τό Τάτ-κιόι, 2 ὥρες μακριά ἀπό τή Σύλλη, κι' ἄλλο ἐργοστάσιο στό Ἑλληνικό χωριό Μπουγά ἡ Μπουλγάρ Ματέν στίς ὑπώρειες τοῦ Ταύρου.

Ξαφνικά ξεσπάει ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Ἀρχίζει ὁ προληπτικός κατατρεγμός τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὅσοι ἦσαν πρὸνχοντες καί ὑποπτοι συλλαμβάνουνταν καί φυλακίζονταν ἢ ἐξορίζονταν. Οἱ ἀδελφοί Βαϊανοῦ - ὁ μεγαλύτερος, ὁ Βάγιας, ἦταν Δραγουμάνος τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Ἰκονίου - προφταίνουν καί μέ τήν βοήθεια τοῦ Ρώσσου Πρόξενου καί μέσω λιμανιοῦ Μερσίνης, φεύγουν οἰκογενειακῶς στήν Κυρήνεια τῆς Κύπρου. Μένω μόνος.

Μόλην τήν καλωσύνην τῶν Τούρκων τῆς Σύλλης, μολονότι εἶχα τήν ἔμμονη ἰδέα ὅτι ὁ Πόλεμος δέ θά τραβήξῃ πέραν τῶν 4 - 5 μηνῶν, ἄρχισα καί συμμάζεψα τήν ἐπιχείρηση. Ἐν τῷ μεταξύ μᾶς πῆραν ἀρκετά χαλιά μας, καί τοῦ Πρόδρομου Ἀνανιάδη, πεθεροῦ τοῦ κ. Μαυροχαλυβίδη, ὁ Βαλῆς¹⁸ Ἰκονίου καί ὁ Μουντούρης¹⁹ Σύλλης. Μόλις τελείωσα τό συμμαζεμό κι' ἔκρυφα τά ὑλικά ὕφανσης σέ κρυφώνα φεύγω τό Μάιο τοῦ 1915 γιά τό χωριό μου, ὅπου μετά 3 - 4 μήνες παντρεύουμαι, ὄντας βέβαιος ὅτι σύντομα θά φύγουμε στή Σύλλη.

Γελαστήκαμε ὅμως. Ὄντας στή Σύλλη κατέβαλα 40 λίρες χρυσές στρατιωτικό ἀντισῆκωμα. Διαταγή ἢ νά πληρώσουμε καί δεύτερο ἀντισῆκωμα ἢ νά καταταχθοῦμε στά «ἀμελέ ταπουρού» (=ἐργατικά τάγματα)²⁰. Πλήρωσα ἄλλες 40 χρυσές λίρες. Ἐν τῷ μεταξύ διορίστηκα Γραμματέας τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας κι' ἀνέλαβα νά διδάσκω δωρεάν Γαλλικά καί Ἀγγλικά στίς δύο ἀνώτερες τάξεις τοῦ Ἀρρεναγωγείου μας κι' ὅταν ἄρχισε νά μᾶς πιέζῃ ἡ πείνα διοργάνωσα Συσσίτιο, πού ἔδιδε σιτηρέσιο στούς δασκάλους καί δασκάλισσες τῶν δύο Σχολείων μας, ἐκτός ἀπό τόν μισθό πού ἔπαιρναν ἀπό τό Ταμεῖο τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας, καί στά φτωχόπαιδα τῶν Σχολείων Ρωμιῶν καί Τούρκων, φαγί κι' ἐπιδόρπιο κάθε μεσημέρι ἐπὶ ἓνα χρόνο καί κάτι.

Κατορθώσαμε μέχρι τέλους τοῦ Πολέμου νά κρατηθοῦμε. Ὅταν κατά τό ἔτος 1918

ἔπαυσε ὁ Πόλεμος, ἔφυγα ἀμέσως στήν Πόλη καί στήν Ἀθήνα, ὅπου πρό πολλοῦ ἦλθαν ἀπό τήν Κύπρο οἱ Ἀδελφοί Βαϊανοῦ καί δημιούργησαν Ταπητουργεῖο στό νησί τῆς Ὑδρας, σ' ἓνα ἀρχοντόσπιτο. Οἱ ἀδελφοί Βαϊανοῦ κι' ἡ ἐν Σμύρνη *Oriental Carpet*²¹ δέν θεώρησαν σωστό ν' ἀρχίσουμε στήν Ἀνατολή δουλειά καθότι ὑποπεύουνταν πώς ἡ κατάσταση στήν Ἀνατολή θά ἦταν ρευστή κι' ἐπικίνδυνη, ἐγώ ὅμως ἐπιστρέφας στήν Πόλη ἵδρυσα τήν Ταπητουργική Ἑταιρεία «Pergamos Carpet» μέ συνεταίρους φίλους καί πατριῶτες μου κι' ἐπέστρεψα στό χωριό. Δέν ἔχασα καιρό, ἵδρυσα Ταπητουργεῖο στό Urgub [Προκόπι] μέ δέκα ὑφαντήρια.

Δυστυχῶς ἡ κατοπινή κατάσταση δικαίωσε τούς φόβους τῶν Ἀδελφῶν Βαϊανοῦ. Ὁ Μουσταφά Κεμάλ κατέλαβε τήν Ἀνατολή. Γιά κάθε ἐνδεχόμενο ἐζήτησα νά διοριστῶ ἐπισήμως ἀπό τό Γραφεῖο Παιδείας τῆς Νίγδης Γαλλοδιδάσκαλος στό Ἀρρεναγωγεῖο μας. Δέν πρόφτασα νά βγάλω 10 χαλιά ἀπό τό Ταπητουργεῖο καί τῶκλεια κι' ὡς διδάσκαλος δέν ἤμουν στρατεύσιμος.

Δίδασκα Γαλλικά στίς δύο ἀνώτερες τάξεις τοῦ Ἀρρεναγωγείου μας καί ἔλεγα παραμύθια τοῦ χωριοῦ μου καί τοῦ Andersen στήν πρώτη τάξη: στά «πίτσικα»²². Ὁ διορισμός μου ὡς Δημάρχου δέν ἔχει καμμίαν ἀξίαν. Ἐζήτησε ὁ πρόων Σεῖχουλίσλαμης²³ Χαϊρή μπέης νά διοριστῶ τοιοῦτος. Μετά ἕξη μῆνες πού πέθανε μοῦ ὑποδείχτηκε ἀπό τό Καϊμακαμλήκι²⁴ νά παραιτηθῶ καί παραίτησα.

Στήν Ἑλλάδα

Ὅταν ὡς ἀνταλλάξιμος ἔφτασα στήν Ἑλλάδα προσελήφτηκα ἀπό τήν «Ἀνώνυμη Ἑταιρεία Ἀνατολικῶν Ταπήτων», τῆς ὁποίας Γενικός Διευθυντής ἦταν ὁ Βάγιας Βαϊανός. Προσελήφτηκα Διευθυντής τοῦ Ταπητουργείου στούς Ποδαράδες²⁵. Δυστυχῶς μετ' ἓνα ἔτος ἀπό τήν πρόσληψή μου ἔκλεισε τό Ταπητουργεῖο καί διελύθη ἡ Ἑταιρεία. Οἰκογενειακῶς ἐγκαταστάθηνκα στήν Χαλκίδα. Προσπάθησα συνεταιριζόμενος μέ φίλους μου νά δημιουργήσω ταπητουργεῖο στή Νέα Συνασό²⁶ ἀλλά ἀπέτυχα.

Στή Χαλκίδα ἔμαθα τήν «τυπογραφία». Μπῆκα σ' ἓνα τυπογραφεῖο ὡς ἐργάτης. Μετά ἓνα χρόνο ὅχι μόνον ἤμουν τυπογράφος ἀλλά ἀγόρασα καί τό τυπογραφεῖο κι' ἐξέδιδα στή Χαλκίδα ἐπὶ 4 χρόνια τήν ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα *Ἡ Φωνή τοῦ Λαοῦ*²⁷. Γένηκα δηλαδή ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ- ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ.

Κατά τό 1935 μετέφερα τό τυπογραφεῖο μας στήν Ἰστιάια μέ σκοπό ν' αὐγατίσουν

τά κέρδη μου, γιατί στήν Ἰστιάια οὔτε τυπογραφεῖο ὑπάρχε, οὔτε κι' ἐφημερίδα καί μέ τόν πόθο νά εἶμαι κοντά στή Νέα Συνασό, τό χωριό μου, καί, συνεχίζοντας τήν οἰκογενειακή μου παράδοση, νά συντελέσω νά δημιουργηθῇ ἓνα καλό χωριό, ὅχι βέβαια σάν τό παλιό, ἀλλά δυνάμενο νά βαδίζει ἐπὶ τά ἴχνη του. Στήν Ἰστιάια ἐξέδιδα μέχρι τοῦ 1940 τήν *Φωνή τῆς Ἰστιάιας*²⁸.

Κατά τόν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ἔπαυσα ἐργαζόμενος ὡς τυπογράφος κι' ἐπεδώθηκα στή γεωργία. Μετά τόν Πόλεμον ἀνασύστησα τό Τυπογραφεῖο ἀλλά μόνον τυπογραφικές δουλειές ἀναλαμβάνω, δέν ἐκδίδω ἐφημερίδα.

Καί τώρα διατελῶ καί Τεχνικός Διδάσκαλος τῆς Ταπητουργικῆς Σχολῆς, πού ἵδρυσε στό χωριό μου ὁ Ταπητουργικός Ὄργανισμός, γιά ἐνάμιση χρόνο. Δημιουργήσαμε καλές ὑφάντριες γιά 10 ἀργαλειούς καί σέ λίγο διάστημα διαλυομένης τῆς Σχολῆς τά ὑφαντήρια θά στηθοῦν στά σπίτια, σέ κάθε ὑφάντριας ἓνας ἀργαλειός. Θάχουμε δημιουργήσει ἓνα κομμάτι τῆς Ἀνατολῆς μέ πνεῦμα καί γέλιο ἐλληνικό.

Νέα Συνασός, 21 Φεβρουαρίου 1959

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ν. ΡΙΖΟΣ

Σημειώσεις

1. Ο Σεραφείμ Ρίζος (Σινασός, 1799 - 1879) θεωρείται ως ο «πατήρ της κοινότητας». Από τους πρωτοπόρους της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στη Μικρά Ασία και με ουσιαστική συμβολή στα εκπαιδευτικά πράγματα της γενέτειράς του. Ο γιός του Νικόλαος Σ. Ρίζος (Σινασός, 1838 - 1895) υπήρξε ο συγγραφέας της σημαντικής μελέτης *Καππαδοκικά ήτοι Δοκίμιον ιστορικής περιγραφής της Αρχαίας Καππαδοκίας, και ιδίως των επαρχιών Καισαρείας και Ίκονίου*, Κωνσταντινούπολη 1856. Ο βιογραφούμενος εδώ Σεραφείμ είναι γιός του. Πρβλ. Σταύρος Θ. Άνεστίδης, «Η οικογένεια Ρίζου», *Η Καθημερινή. Επτά Ημέρες*, 27 Μαΐου 2001: *Η Σινασός της Καππαδοκίας*, σ. 16.
2. Πρόκειται για τη Ροδοκανάκειο Ίερατική Σχολή των Φλαβιανών, η οποία εγκαινιάσθηκε τό 1882. Από τό 1889 μετονομάσθηκε σε Καππαδοκική Ίερατική Σχολή. Πρβλ. Ιωάννης Τσουρουκτσής, *Η κατά Καισαρείαν Ίερατική Σχολή*, Αθήνα 1967, χφ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Καππαδοκία 343.
3. Καταγόταν από την Αργυρούπολη του Πόντου. Διορίσθηκε διευθυντής τό 1895 όντας τελειόφοιτος της Ίερās Θεολογικής Σχολής Χάλκης.
4. *Galatasaray*. Αυτοκρατορικό λύκειο, πού ιδρύθηκε τό 1868 από τό σουλτάνο Αμπντουλαζίζ με σκοπό την εκπαίδευση και κατάρτιση στελεχών για τίς ανώτατες βαθμίδες της όθωμανικής διοίκησης. Γλώσσα διδασκαλίας υπήρξε ή τουρκική και ή γαλλική.
5. Έν συντομία ή "Société de la Régie cointéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman", υπεύθυνη για τη διαχείριση του μονοπωλίου των καπνών.
6. (Σουλινά Ρουμανίας, 1874 - Αθήνα, 1941). Ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ποιητής, πεζογράφος, δραματικός συγγραφέας, κριτικός και δημοσιογράφος. Από τους πρώτους μεταφραστές αρχαίων τραγωδιών στη δημοτική γλώσσα και τακτικός συνεργάτης του *Νουμά*.
7. (Κωνσταντινούπολη, 1867 - Αθήνα, 1955). Ηθοποιός.
8. Namik Kemal (Ραιδεστός, 1834 - Χίος, 1888). Δραματικός ποιητής, συγγραφέας, δοκιμιογράφος και θεωρητικός του όθωμανισμού.
9. (Αθήνα, 1844 - 1921). Έπανελλημμένα πρωθυπουργός της Ελλάδος (1897, 1903, 1905, 1909, 1920-1921).
10. (Άνδρος, 1885 - Αθήνα, 1958). Συγγραφέας, δημοσιογράφος, από τους πρωτοπόρους του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος. Τό 1908 εξέδωσε στην Κωνσταντινούπολη, μαζί με τον Ίωνα Δραγούμη, την εφημερίδα *Λαός* συμβάλλοντας στην ενημέρωση και την οργάνωση της εργατικής τάξης της όθωμανικής πρωτεύουσας.
11. Αμάξι με στρώμα, από τό τουρκικό silte (= στρώμα).
12. Για την ταπητουργία της Σύλλης βλ. περισσότερα στη μονογραφία του Τάκη Α. Σαλκιτζόγλου, *Η Σύλλη του Ίκονίου. Μιά ελληνική κωμόπολη στην καρδιά της Μικράς Ασίας*, Αθήνα, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 2005, σ. 97-101.
13. Ο Γεώργιος Κ. Βιολάκης εξέδωσε άργότερα στην Αθήνα (1922) την *Παμπροσφυγική*.
14. Προφανώς έμπνεύστηκαν τον τίτλο από τό βιβλίο του Έλισσαίου Γιαννίδη, *Γλώσσα και ζωή*, Αθήνα 1908, έργο πού βοήθησε σημαντικά στην εκλαΐκευση της θεωρίας του δημοτικισμού. Πρβλ. Χαρ. Βαϊανός, «Ο πρώτος μαλλιάρός στο έσωτερικό της Μικρασίας», *Δελτίο του Έκπαιδευτικού Όμίλου* 5 (1915), σ. 234 κ. έ. όπου και ο χαρακτηρισμός *μαλλιάρός* για τον Ρίζο.
15. Ίδρύθηκε τό 1903 και αποτέλεσε τό μαχητικό όργανο των δημοτικιστών.
16. Πρβλ. Τ. Σαλκιτζόγλου, έ.π., σ. 101-120.
17. Ταπητουργός, από τό τουρκικό *halı* (= τάπητας, χαλί).
18. (Vali): νομάρχης, διοικητής επαρχίας.
19. (Müdür): είδος δημάρχου, μή αίρετού, διορισμένου από την όθωμανική κυβέρνηση.

20. Στα τάγματα αυτά στρατολογήθηκαν υποχρεωτικά οι μή μουσουλμάνοι πάνω από 45 έτών. Γι' αυτούς, ή υπό έξοντωτικές συνθήκες εργασία σε λατομεία, όρυχεία, δρόμους και άγρούς υποκατέστησε τη στρατιωτική θητεία.
21. Η *Oriental Carpet Manufacturers* ήταν άγγλικών κυρίως συμφερόντων. Οι άδελφοί Βαϊανού και ο Πρόδρομος Άνανιάδης υπήρξαν οι ανταποκριτές της στη Σύλλη.
22. Έκφραση τουρκική της χύδην γλώσσας πού στα ελληνικά μπορεί να άποδοθεί ως «τά μούλικά» (Pis = νόθος).
23. (Seyhülislam). Άποκλειστικός και άπόλυτος θρησκευτικός άρχηγός στο θεοκρατικό όθωμανικό καθεστώς. Συγχρόνως ο ανώτατος άρχηγός των ιεροδικαστών και ή ανώτατη βαθμίδα της δικαστικής δικαιοδοσίας των ιεροδικείων.
24. (Kaymakamlık). Περιφέρεια, υποδιοίκηση (καζάς), πού διοικεί ο καϊμακάμης.
25. Η σημερινή Νέα Ίωνία, στην Άττική.
26. Οι Σινασίτες εγκαταστάθηκαν σε διάφορους οικισμούς ανά την ελληνική επικράτεια από τό Διδυμότειχο έως τό Ηράκλειο Κρήτης. Όρισμένοι μάλιστα έφθασαν έως τη Γαλλία ή ακόμη την Άμερική. Στο βόρειο τμήμα της Εύβοιας, στην περιφέρεια Ξηροχωρίου Ίστιαίας, καταγράφηκαν 50 οικογένειες, οι όποιες και ίδρυσαν τη Νέα Σινασό. Βλ. Ε[ύαγγελία] Μ[παλτά], «Η εγκατάσταση στη Νέα Πατρίδα», *Η Καθημερινή. Επτά Ημέρες*, 27 Μαΐου 2001: *Η Σινασός της Καππαδοκίας*, σ. 20-22.
27. Βλ. Γ. Ι. Φουσάρας, *Εύβοϊκή βιβλιογραφία*, τχ. 2ο: 1906-1933, Αθήνα 1956, λήμμα 1593: «Έτος Α'. Χαλκίς, 20 Ίανουαρίου 1929. Άριθμός φύλλου 1. Η Φωνή του Λαού. Έκδίδεται καθ' εκάστην εβδομάδα. Διευθυντής Εύαγγελος Σπυρόπουλος. 4ο, τετρασέλιδη και έξασέλιδη. Κυκλοφόρησε σε 180 φύλλα ως τίς 11 Φεβρουαρίου 1933. Άπ' τον άριθμό 76 της 12 Ίουλίου 1930: Έπεύθυνος Συντάκτης και Διαχειριστής Σεραφείμ Ρίζος. - Δ[ημοτική] Β[ιβλιοθήκη] Χ[αλκίδος], (οι άριθμοί 16-180)». Ο Φουσάρας καταγράφει ένα ακόμη έντυπο με υπεύθυνο τον Σ. Ρίζο. Βλ. Γ. Ι. Φουσάρας, έ. π., λήμμα 1673: «Η Άνατολή, δεκαπενθήμερος προσφυγική εφημερίς. Χαλκίς, 2 Νοεμβρίου 1930, Έτος Α', Παράρτημα Φωνής του Λαού. Άριθ. 1. 4ο, τετρασέλιδη. Κυκλοφόρησαν 4 φύλλα ως τίς 15 Δεκεμβρίου 1930. Στο τελευταίο φύλλο: Οικονομικός Διευθυντής Καλ. Παπαϊακώβου. Έπεύθυνος Διευθυντής και Συντάκτης: Σεραφείμ Ρίζος. - Δ[ημοτική] Β[ιβλιοθήκη] Χ[αλκίδος]».
28. Βλ. Γ. Ι. Φουσάρας, *Εύβοϊκή βιβλιογραφία*, τχ. 3ο: 1933-1958, Αθήνα 1958, λήμμα 1910: «Η Φωνή της Ίστιαίας. Έφημερίς δεκαπενθήμερος πολιτική, άγροτική, κοινωνική. Διευθυντής-Ίδιοκτήτης Σεραφείμ Ρίζος. Έτος Α', άριθμός 1. Έν Ίστιαία, 24 Μαρτίου 1934. 4ο, τετρασέλιδος. Κυκλοφόρησαν 8 μονάχα φύλλα ως τίς 20 Φεβρουαρίου 1935».